

Michel de Montaigne

Jako v zemědělství úkony, které předcházejí setí, ba i setí samo jsou spolehlivé a snadné, avšak jakmile osetek nabude života, vypěstovat jej je možné velmi různými způsoby, ale vždy nesnadné, tak je tomu i s lidmi: zaset je si nežádá velkého důmyslu; ale jen se narodí na svět, a již ti úloha vychovat a vycvičit je naloží břímě starostí nesčíslných, plně zaneprázdnění a úzkosti.

Projevy dětských sklonů jsou v útlém věku tak jemné a tak nezřetelné, sliby, které děti poskytují, tak nejisté a šálivé, že je nesnadné o ně opřít jakýkoliv pevný úsudek. Pohledte na Kimona, vizte Themistokla a tisíc jiných, jak silně se rozešli se svou původní podobou. Mláďata medvědů a štěňata svůj přirozený sklon ukáží hned; ale lidé, okamžitě podléhající návykům, míněním, zákonům, se mění anebo snadno zakuklují. Přitom nelze snadno vrozené náklonnosti znásilňovat. Stává se proto, že jim nezvolíme vhodně směr, a potom se často marně namáháme a vynakládáme mnoho času, abychom děti cvikem přiměli k věcem, ve kterých pevně zakotvit nemohou. V této nesnázi je nicméně moje mínění takové, abychom je vždy zaměřovali k věcem nejlepší a nejprospěšnější a příliš nedbali oněch povrchních nápořádů a předzvěstí, které odvozujeme z reakcí jejich dětství. Sám Plátón, jak se mi zdá, jim ve svém Státu přičítá přemrštěný význam.

Vědění, vzácná paní, je velikou ozdobou i nástrojem divuplně užitečným, zvláště u osob povznesených na takový stupeň štěstí, na jakém jste vy. Vpravdě tam, kde je v rukou mrzkých a nízkých, není na místě vskutku prospěšném. Vědění si mnohem víc zakládá na tom, může-li své prostředky nabídnout k vedení války, k řízení národa, k pěstování přátelství s nějakým knížetem nebo cizím národem, než musí-li skládat dialektické zdůvodnění nebo hájit v odvolací při nebo předepisovat hromádku pilulek. A poněvadž mám za to, vzácná paní, že tuto stránku ve výchově svých dětí neopomenete, vždyť jste sama okusila sladkost vědění a jste z rodu vzdělaného (máme totiž ještě spisy někdejších hrabat z Foix, z nichž pan hrabě, váš manžel, i vy pocházíte; a František, urozený pan z Candale, váš strýc, den za dnem tvoří jiné, které rozšíří známost o této znamenitosti vašeho druhu do celé řady století⁵⁾), chci vám o tom povědět jediný nápad, ten se však přičí obecnému zvyku: to je vše, čím vám mohu být v té věci k službám.

Úkol vychovatele, kterého svému synkovi dáte a na jehož vhodném výběru závisí veškerý účinek této výchovy, má i řadu jiných složek, ale těch se vůbec nedotknu, neznám nic, čím bych tu platně prospěl. Ba i v tom článku, do něhož se mu svým názorempletu, ať mě váš vychovatel bere vážně jen potud, pokud uzná za vhodné. Nuže, běželi o dítě z dobré rodiny, které stojí o vzdělání, a to nikoliv pro zisk (účel tak mrzký je totiž nehodný působu a přízně Múz a mimoto jsou zde předmětem a podmínkou úspěchu jiní) ani pro výhody vnější, nýbrž pro vlastní osobní přednosti a aby věděním obohatilo a vyzdobilo svoje nitro, přál bych si - chtěje z něho totiž vychovat spíš člověka platného než člověka učeného - aby mu byl pečlivě volen vůdce, jenž by vládl hlavou spíš zdravou než přeplněnou a jenž by sice vyhovoval oběma podmínkám, ale přece se honosil spíš charakterem a rozumem než vědomostmi; a též aby si v plnění svého úkolu vedl novým způsobem. ;

Pravidelně se nám jen hučí do uší, jako by se nalévalo trychtýřem do sudu, a naši povinnosti je pouze opakovat, co nám bylo řečeno. Přál bych si, aby vychovatel v této věci zjednal nápravu, a aby hned od počátku - podle toho, nač duše svěřená do jeho rukou stačí - jí pomáhal k uplatnění a dával jí z věcí ochutnávat a samostatně je volit a rozlišovat: ať jí někdy cestu otevře, někdy ať ji nechá cestu si otevřít. Nechci, aby objevoval a mluvil on samojediný, přeji si, aby mluvil i jeho žák a on naslouchal. Sokrates a po něm Archesilaos žádali, aby nejdříve mluvili jejich žáci a potom promlouvali oni k nim. *Obest plerumque is qui discere volunt autoritas eorum qui docent.*⁶

Je dobré, aby vychovatel nechal svěřence poklusávat před sebou, aby mohl posoudit jeho běh a odhadnout, do jaké až míry se musí snížit, aby se přizpůsobil jeho síle. Neobjasníme-li si tento poměr, zkažíme všechno; a umět jej volit a vést si přitom umírněně a přiměřeně je jedním z nejtvrďších oříšků, které znám; a umět shovívavě sestoupit na úroveň dětinského chování a řídit je, je účinkem a důkazem duše vznešené a velmi silné. Bezpečněji a pevněji se kráčí do vrchu než s kopce.

Není divu, jestliže ti, kdo - jak už náš způsob přináší - chtějí celou skupinu duchů různé míry a podob cepovat toužé úlohou a podle obdobného vodítka, najdou v celém národu dětí stěží dvě

nebo tři, které si z jejich správy odnesou nějaký ten náležitý plod.

Ať vychovatel na žákovi nežádá pouze počet ze slov jeho lekce, nýbrž ze smyslu a podstaty poučení, a prospěch z dosaženého výsledku ať posuzuje nikoliv svědectvím žákovy paměti, ale svědectvím jeho života. Ať vše, čemu ho právě naučil, mu dá převést na sterou tvářnost a použít na stejně četné různé náměty, aby se přesvědčil, zdali si žák naučené dobře vtělil a vskutku přivlastnil; ať se o jeho pokrocích přesvědčuje podle pedagogických rad Platónových. Vyvrhneme-li potravu, jak jsme ji spolklí, svědčí to o žaludečních obtížích a špatném trávení. Žaludek nesplnil svou práci, jestliže neproměnil způsoby a podobu toho, co mu dále zpracovává.

Naše duše se dává do pohybu pouze na úvěr, je vázána a nucena se řídit vrtochem cizích choutek, žije služebnicky a otrocky pod panstvím cizího pravidla. Tak dlouho nás vodili v poutech, že již neumíme kráčet volně. Naše ráznost a naše svoboda vyhasly. *Nunquam tutelae suae fiunt.*⁷ V Pise jsem soukromě poznal řádného, ale tak Aristotelem potrhlého muže, že nejobecnějším z jeho dogmat bylo: měřítkem a pravidlem všech rozumných představa a veškeré pravdy je shoda s Aristotelovým učením; mimo ně jsou leda báchorky a prázdnota; Aristoteles všechno poznal a všechno řekl. Poněvadž toto tvrzení bylo poněkud příliš všeobecné a nesprávně vykládáno, dostal se pro ně svého času do velikých nesnází s inkvizicí v Římě a dlouho jimi trpěl.⁸

Ať dá vychovatel žákovi všechno přezkoušet a nic mu nevtlouká do hlavy pouhou autoritou a z povinné víry. Zásady Aristotelovy pro něho nemají být zákonem a stejně ne ani zásady stoiků nebo epikurejců. Budiž mu tato rozmanitost názorů prostě předvedena: vybere si, bude-li moci, a nebude-li s to, jednoduše zůstane na pochybách. Jen blázni vědí všechno bezpečně a překypují rozhodností.